

---

ΕΛΕΝΗ ΠΑΧΙΝΗ-ΤΣΑΝΤΣΑΝΟΓΛΟΥ  
(1937-1995)

Στις 3.1.1995, λίγο προτού να κλείσει τα πενήνταοχτώ της χρόνια (είχε γεννηθεί στις 20.1.1937 στα Σέρβια της Δυτικής Μακεδονίας), πέθανε στη Θεσσαλονίκη, ύστερα από οδυνηρή αλλά γενναία πάλη με ανίατη ασθένεια, η Ελένη Παχίνη-Τσαντσάνογλου, μια από τις σημαντικότερες νεοελληνίστριες φιλόλογους του αιώνα μας.

Οι επιστημονικοί δεσμοί της Ε. Παχίνη-Τσαντσάνογλου με τη Θεσσαλονίκη και το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο ξεκινούν το 1954, όταν, ύστερα από τις εγκύκλιες σπουδές της στην ιδιαίτερη πατρίδα της και (ενμέρει) στην Κοζάνη, εγγράφεται στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου, ακολουθώντας στη συνέχεια την ειδίκευση του Φιλολογικού Τμήματος (1954-1960). Από τότε χρονολογούνται και οι ανθρώπινοι και ερευνητικοί δεσμοί της με τη σπουδαία «παλιά φρουρά» των καθηγητών της Σχολής αυτής, και ιδιαίτερα με τον κύριο δάσκαλό της, τον αρχαιολόγο, παλαιογράφο και νεοελληνιστή φιλόλογο Λίνο Ν. Πολίτη, που στάθηκε αποφασιστικό παράδειγμα για τους κατοπινούς ειδικότερους επιστημονικούς και συγγραφικούς προσανατολισμούς της.

Ήδη από τα γυμνασιακά της χρόνια (όπως δήλωνε αργότερα η ίδια στα λιτά και σεμνά, αλλά περιεκτικά βιοεργογραφικά πανεπιστημιακά «Υπομνήματά» της), κυρίως όμως από τις γερές και γόνιμες φοιτητικές της σπουδές, ξεκινούν αφενός το ενδιαφέρον της για τη νεοελληνική λογοτεχνία, και αφετέρου η άσβεστη κλίση της προς τη διδασκαλία και η θαυμαστή ερευνητική της φιλοπερίεργεια και ανησυχία, που θα βρουν την πλήρη ανάπτυξή τους στα τελευταία είκοσι χρόνια της ζωής της. Άλλωστε, ήδη αμέσως ύστερα από την αποφοίτησή της από τη Φιλοσοφική Σχολή, η Ε. Παχίνη-Τσαντσάνογλου είχε την ευκαιρία να δοκιμάσει τις νεανικές της δυνάμεις τόσο στον αποκλειστικά διδακτικό χώρο της Μέσης Εκπαίδευσης (δίδασκε για μια χρονιά, 1960-1961, στο Γυμνάσιο της ιδιαίτερης πατρίδας της) όσο και στον αποκλειστικά ερευνητικό χώρο των προγραμμάτων του Βασιλικού (τότε) Ιδρύματος Ερευνών (1961-1966), όπου, ως επιστημονική συνεργάτις του Λ. Πολίτη στη Θεσσαλονίκη, είχε την ευκαιρία να γνωρίσει από κοντά και σε βάθος το πλήθος των κειμένων της νεοελληνικής λογοτεχνίας, δουλεύοντας για την αποδελτίωση, τη συλλογή, τον έλεγχο, την κα-

τάταξη και την επεξεργασία του υλικού που θα έδινε ένα πρώτο Ερμηνευτικό Λεξικό της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας για τον 19ο και 20ό αιώνα (σχέδιο μεγάλοπνοο και χρησιμότητα, που ξεκίνησε και προχώρησε με συλλογική προσπάθεια διδασκόντων, πτυχιούχων και φοιτητών, μα δυστυχώς δεν ολοκληρώθηκε εκδοτικά).

Η ευρύτητα της γραμματολογικής ενημέρωσης της Ε. Παχίνη-Τσαντσάνογλου (επισκοπούσε όλο το φάσμα της δημώδους μεσαιωνικής και της υπόλοιπης νεοελληνικής λογοτεχνίας, ιδιαίτερα στην ποίηση, από τα ακριτικά τραγούδια και τον Διγενή ως τη σύγχρονή μας λογοτεχνία, και εδώ θα πρέπει να ωφελήθηκε πολύ και από την πείρα που απέκτησε βοηθώντας τον Α. Πολίτη στην ανθολόγηση και σύνταξη της πολύτομης *Ποιητικής Ανθολογίας* του, <sup>1</sup>1964-1967, <sup>2</sup>1975-1977, και, αργότερα, στη σύνταξη του βιβλιογραφικού μέρους της *Συνοπτικής Ιστορίας της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, <sup>1</sup>1978· η πείρα της αυτή στάθηκε πολύτιμη κατόπιν και σε άλλους καθηγητές της Σχολής, για τη σύνταξη Εισαγωγών στη Νεοελληνική Φιλολογία ή στη Νέα Ελληνική Λογοτεχνία), η στέρεη γλωσσική και ερμηνευτική γνώση και οξυδέρκειά της και το εγρήγορο και ασφαλές αισθητικό, κριτικό και φιλολογικό-εκδοτικό αισθητήριό της πρέπει να ανάγονται στα πρώτα χρόνια της σύντονης ερευνητικής μαθητείας και δημιουργίας της, αν και καλλιεργήθηκαν και μορφοποιήθηκαν οριστικά στην αμέσως επόμενη περίοδο της επιστημονικής της δράσης.

Η περίοδος αυτή, που συμπίπτει με τη μακρόχρονη ένταξή της στο διδακτικό και ερευνητικό προσωπικό της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (1966-1990), ξεκινά τον Ιούνιο 1966, όταν διορίζεται βοηθός στην κενή (τότε) έκτακτη αυτοτελή έδρα της Νεότερης Ελληνικής Φιλολογίας, που ύστερα από τη Μεταπολίτευση, και έως το 1982, θα μετονομαστεί διαδοχικά σε Γ' και Β' τακτική έδρα της Νεότερης Ελληνικής Φιλολογίας. Ως βοηθός και επιμελήτρια είχε την ευκαιρία να συνεργαστεί με αρκετούς νεοελληνιστές καθηγητές της Σχολής, ουσιαστικά, όμως, είχε την τύχη αφενός να συνεχίσει τη μαθητεία της κοντά στον Α. Πολίτη (1966-1967, μα και ως την παραίτησή του από το Πανεπιστήμιο, το καλοκαίρι του 1969), και αφετέρου να θητεύσει κοντά στον επόμενο σημαντικό νεοελληνιστή της Σχολής, τον πολύ νεότερο Γιώργο Π. Σαββίδη (1967 κ.ε.): η αφοσιωμένη συνεργασία της με τους δύο αυτούς επιστήμονες, με τους οποίους η Ε. Παχίνη-Τσαντσάνογλου συνδέθηκε με ακατάλυτους δεσμούς φιλίας, συνεχίστηκε για πολλά χρόνια ακόμα, ενώ η στοργική από μέρους της φροντίδα, διεκπεραίωση και ολοκλήρωση ερευνητικών τους σχεδίων και οραμάτων, ή ο δημιουργικός διάλογος με το συγγραφικό τους έργο και τις εκδοτικές τους προσπάθειες συνεχίστηκαν και ύστερα από τον θάνατο του Α. Πολίτη (Δεκέμβριος 1982) και την «εθελούσια έξοδο» του Γ. Π. Σαββίδη από το Πανεπιστήμιο (1983), έως τη δική της τελευταία πνοή.

Το διδακτικό έργο της Ε. Παχίνη-Τσαντσάνογλου στο Πανεπιστήμιο Θεσ-

σαλονίκης ήταν πολύμορφο, πλούσιο και αποδοτικό. Τόσο ως βοηθός (1966-1973) και επιμελήτρια (1973-1982) της Νεότερης Ελληνικής Φιλολογίας, όσο και αργότερα ως λέκτορας (1982-1984), επίκουρη καθηγήτρια (1984-1985) και αναπληρώτρια καθηγήτρια (1985-1990) της Νεοελληνικής Φιλολογίας (με την ιδιότητα αυτή ήταν, το 1988-1989, και Διευθύντρια του Τομέα Μεσαιωνικών και Νέων Ελληνικών Σπουδών), δίδαξε πάμπολλες, και συχνά πολυπληθείς σειρές φοιτητών της φιλολογίας και άλλων ειδικοτήτων, σε γενικά-βασικά και σε ειδικά μαθήματα, παρακολούθησε μεγάλο αριθμό προπτυχιακών, μεταπτυχιακών και διδακτορικών διατριβών και είχε την τύχη να αναδείξει — χάρη στο μεγάλο διδακτικό της ταλέντο, την άρτια προετοιμασία, την εξαιρετική σαφήνεια και ακριβολογία της προφορικής διδασκαλίας, την πανέξυπνη μαιευτική και μυητική μέθοδο, τη λεπτολογία των γραπτών παρατηρήσεων και υποδείξεων, και τον σπάνιο συνδυασμό μειλίχιας ευγένειας, δίκαιης αυστηρότητας και άκαμπτης ακεραιότητας που πάντοτε διέθετε— πολλούς καλούς και αφοσιωμένους μαθητές, σήμερα πτυχιούχους, μεταπτυχιακούς φοιτητές, διδάκτορες, αλλά και καθηγητές πανεπιστημίου.

Οι ασκήσεις, οι παραδόσεις και τα σεμινάρια της δείχνουν μιαν αρμονική ισορροπία ανάμεσα στη ρεαλιστική ανάγκη της φιλότιμης και συστηματικής κάλυψης των κενών των σπουδαστών, και των απαιτήσεων της γενικής και ειδικής ενημέρωσης φοιτητών που προορίζονται για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση («Γραμματική της νεοελληνικής γλώσσας», «Εισαγωγή στη νεοελληνική φιλολογία», «Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας», «Εισαγωγή στη νεότερη ελληνική ποίηση», «Νεοελληνικά ποιητικά κείμενα», «Ερμηνεία νεοελληνικών ποιητικών κειμένων», κ.ά. αντίστοιχα, για διάφορες περιόδους της νεοελληνικής λογοτεχνίας) και στους οραματισμούς μιας διδασκαλίας με στόχο ένα «σχολείο αφοσιωμένων εραστών» της φιλολογικής έρευνας, προορισμένο για την ευαισθητοποίηση και γύμναση μελλοντικών επιστημόνων («Η λειτουργία του ονείρου στη νεοελληνική ποίηση: οϊωνός, τέχνασμα», «Η λειτουργία του ονείρου στην παλαιότερη νεοελληνική ποίηση: Διγενής Ακρίτης – Δ. Σολωμός» και «Το όνειρο στη νεοελληνική ποίηση»: «Η κρητική ποίηση του 17ου αιώνα»· «Το σατιρικό έργο του Δ. Σολωμού» και «Ο σατιρικός Σολωμός»: «“Ο Κρητικός” του Σολωμού: Εκδοτικά προβλήματα»· «Δ. Σολωμού, “Η Γυναίκα της Ζάχυθος”: Εκδοτικά και ερμηνευτικά προβλήματα»).

Την ίδια σοφή δόση προσγείωσης και ονείρου τη δείχνει και η προέκταση του διδακτικού έργου της Ε. Παχίνη-Τσαντσάνογλου και έξω από τον πανεπιστημιακό χώρο της Θεσσαλονίκης. Μπορεί, βέβαια, τα εξαμηνιαία, αρχικά, μαθήματά της, ως επισκέπτριας καθηγήτριας, στη νεαρή, τότε, Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης (1982-3, 1984-5, 1986-7, 1987-8· συνεχίστηκαν και ύστερα από την εθελοντική αποχώρηση και συνταξιοδότησή της από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1990), τα ομόλογα μαθήματά της στο νεόκοπο

Τμήμα Ελληνικών Σπουδών, Φιλοσοφίας και Ιστορίας του Πανεπιστημίου Κύπρου (1992-1993· από την άνοιξη του 1995 το Πανεπιστήμιο αυτό καθιέρωσε και ετήσια διάλεξη εις μνήμην της), ορισμένα ειδικά μαθήματα και σεμινάρια της στην Ελλάδα ή σε δυτικοευρωπαϊκά πανεπιστήμια (Μπέρμιγχαμ, Κέιμπριτζ, Λονδίνο, Οξφόρδη, Ρώμη) και οι ανακοινώσεις και εισηγήσεις της σε διεθνή συνέδρια και επιστημονικές συναντήσεις (Κρήτη, Θεσσαλονίκη, Κέρκυρα, Ζάκυνθος κ.α.) να δείχνουν, πέρα από τη συνεχιζόμενη όρεξή της για διδασκαλία και προσφορά, πως το κύριο βάρος της πέφτει, πια, στην πλάστιγγα ειδικών ερευνητικών αντικειμένων· από την άλλη, όμως, παλαιότερα ή παράλληλα μαθήματά της σε ανώτερες σχολές (Δραματική Σχολή του Κρατικού Θεάτρου Βορείου Ελλάδος, 1974-1975) και σε κύκλους επιμόρφωσης καθηγητών της μέσης εκπαίδευσης (Κύπρος, 1981· ΣΕΛΜΕ Καβάλας, 1985), καθώς και πολλά από τα σεμιναριακά μαθήματα, τις διαλέξεις και τις εισηγήσεις της σε λογοτεχνικές-κριτικές ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές εκπομπές, στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, φανερώνουν και τη μέριμνά της για την παιδευτική διάδοση θεμάτων της νεοελληνικής λογοτεχνίας στο ευρύτερο κοινό.

Η διδακτική αυτή δραστηριότητα εικοσιεφτά ολόκληρων χρόνων βρίσκεται σε απόλυτο εναρμονισμό με τα ερευνητικά ενδιαφέροντα και το στερεότατο συγγραφικό έργο της Ε. Παχίνη-Τσαντσάνογλου. Γιατί, αν οι μαθητές, οι συνάδελφοι και οι ακροατές της θα διατηρήσουν για πάντα τη ζωηρή και ευεργετική εντύπωση και ανάμνηση του διδακτικού της λόγου, το ευρύτερο αναγνωστικό κοινό και οι μελλοντικοί ερευνητές θα έχουν πάντοτε μπροστά τους το «πιο τίμιο»: τα βιβλία και τα άρθρα της, που είναι ίσως λίγα σε αριθμό, αλλά που την ανέδειξαν ως μian από τις πιο κατατοπισμένες και ευαίσθητες μελετήτριες των παλαιότερων, κυρίως, φάσεων της νεοελληνικής ποίησης (από τη δημώδη μεσαιωνική έως τα τέλη του 19ου αιώνα) και των ποιητικών ανθολογιών, ως μian από τις οξυδερκέστερες ερμηνεύτριες ποιητικών και πεζογραφικών κειμένων (ιδιαίτερα των προσολωμικών Φαναριωτών και Επτανησίων, του Σολωμού, της Επτανησιακής και της Αθηναϊκής Σχολής), ως μian από τις καλύτερες φιλολογικές εκδότριες της *Θυσίας του Αβραάμ*, του Χριστόπουλου, του Βαλαωρίτη και των επιστολών λογοτεχνών και λογίων, και ως την άριστη και απαράμιλλη εκδότρια ποιητικών και πεζών έργων του Σολωμού.

Όσο κι αν σύντομες ερευνητικές και συγγραφικές προσπάθειες της Ε. Παχίνη-Τσαντσάνογλου γύρω από το σολωμικό, ιδιαίτερα, έργο, βρίσκονταν σε πλήρη εξέλιξη κατά τα τελευταία χρόνια (γενική εποπτεία της διορθωμένης αντύπωσης των *Αυτογράφων Έργων*, από το Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, κ.ά.) και διακόπηκαν με την ξαφνική της ασθένεια και τον απροσδόκητο θάνατό της, το δημοσιευμένο έργο της αρκεί για να την καταξιώσει ανάμεσα στους επιφανέστερους σύγχρονους μας νεοελληνιστές, και έχει ήδη αποτελέσει δημιουργικό ερέθισμα εργασιών πολλών άξιων νεότερων μαθητών της και άλλων

μελετητών. Αρχούμαι, καταρχήν, σε μια πρώτη εργογραφική καταγραφή των δημοσιευμάτων της (βιβλιοκριτικών, εγκυκλοπαιδικών-δημοσιογραφικών, γραμματολογικών και φιλολογικών, ερμηνευτικών και εκδοτικών), που αντλεί από «Υπομνήματα» και κατάλογο που είχε συντάξει η ίδια:

1. «Μαλακάσης, Άπαντα, αναστύλωσε και έκρινε Γ. Βαλέτας, 1964», *Ελληνικά* 19 (1966) 421-429 (βιβλιοκρισία).
2. «Γλυκερία Πρωτοπαπά-Μπουμπουλίδου, *Περί το δραματικών έργων του Ιω. Ζαμπελίου*, 1964», *Ελληνικά* 20 (1967) 243-245 (βιβλιοκρισία).
3. «Σ. Ζαμπελίου, *Οι Κρητικοί Γάμοι*, Αθήνα 1963», *Ελληνικά* 20 (1967) 267-268 (βιβλιοκρισία).
4. «Ένα χειρόγραφο των *Λυρικών* του Αθ. Χριστόπουλου στο Βρετανικό Μουσείο», *Ελληνικά* 22 (1969) 207-220 (άρθρο).
5. *Αθανάσιος Χριστόπουλος, Λυρικά*, Αθήνα, «Ερμής», 1970 [NEB, ΠΟ 2], σελ. 146 (εισαγωγή: «Ο Χριστόπουλος και το έργο του», και φιλολογική επιμέλεια της έκδοσης).
6. *Βιτσέντζος Κορνάρος, Η Θυσία του Αβραάμ*, εισαγωγή Α. Τερζάκη, Αθήνα, «Ερμής», 1971, σελ. 120 [NEB, ΘΕ 14] (φιλολογική επιμέλεια της έκδοσης).
7. «Peter Bien, John Rassias, Chryssanthi Bien, *Demotic Greek*, 31972», *Balkan Studies* 15 (1974) 135-136 (βιβλιοκρισία).
8. *Μια λανθάνουσα ποιητική σύνθεση του Διονυσίου Σολωμού. Το αυτόγραφο τετράδιο Ζακύνθου αρ. 11. Εκδοτική δοκιμή*, Αθήνα, «Ερμής», 1982, σελ. 372 (διδασκαρική διατριβή του 1978).
9. «Οι Αδελφοποιτοί: ένα μεταχινούμενο σολωμικό θέμα», στον τόμο *Αφιέρωμα στον καθηγητή Λίνο Πολίτη*, Θεσσαλονίκη 1979 [=1978], σσ. 145-151 (άρθρο).
10. «Διονύσιος Σολωμός», στον τόμο *Σάτιρα και πολιτική στη νεώτερη Ελλάδα. Από τον Σολωμό ως τον Σεφέρη*, Αθήνα, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (Ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη), 1979, σσ. 7-45 (άρθρο).
11. «Επιλογή από το ποιητικό έργο του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη. Πρόλογος, Ανθολόγηση», *Νέα Εστία* 106, 1259 (Χριστούγεννα 1979: *Αφιέρωμα Αριστοτέλης Βαλαωρίτη (1824-1879)*) 291-319 (προλογικό άρθρο, και φιλολογική επιμέλεια της ανθολόγησης).
12. *Αριστοτέλης Βαλαωρίτης, Β': Ποιήματα και Πεζά* [σε συνεργασία με τον Γ. Π. Σαββίδη], Αθήνα, «Ίκαρος», 1981, σελ. 541 (προλογικό σημείωμα, και φιλολογική επιμέλεια της ανθολόγησης).
13. «Μικρή Ανθολογία ποίησης Ελληνίδων που γεννήθηκαν από το 1820 ως το 1932 και πρωτοεξέδωσαν συλλογή από το 1857 ως το 1962. Πρόλο-

γος, επιλογή» [σε συνεργασία με τον Γ. Π. Σαββίδη], *Νέα Εστία* 112, 13 (Χριστούγεννα 1982: Αφιέρωμα *Η προσφορά της γυναίκας στον πολιτισμό*) 11-41 (άρθρο και επιμέλεια της ανθολόγησης).

14. «Βηλαράς, Γιάννης», *Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 2: *Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1984, σσ. 271-272 (βιοεργογραφικό άρθρο).

15. «Αλληλογραφία Δ. Ταγκόπουλου προς διαφόρους (Εφταλιώτη, Πάλλη, Ψυχάρη)», στον τόμο *Από την αλληλογραφία των πρώτων δημοτικιστών, II: 562 γράμματα των Ε. Γιανίδη, Ι. Δραγούμη, Α. Εφταλιώτη, Κ. Παλαμά, Α. Πάλλη, Δ. Ταγκόπουλου, Γ. Ψυχάρη κ.ά.*, Θεσσαλονίκη, ΑΠΘ, 1985 [ΕΕΦΣΠΘ, Παράρτημα αρ. 60], σσ. 369-398 (φιλολογική επιμέλεια έκδοσης).

16. «Σολωμός, Διονύσιος», *Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 9Α: *Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό*, Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1988, σσ. 315-318 (βιοεργογραφικό άρθρο).

17. «Ο πληροφοριακός λόγος και ο λόγος της τέχνης στη *Γυναίκα της Ζάχυθος* του Σολωμού», *Παλίμψηστον* 6-7 (1988) 15-46.

18. «Η "ταυτότητα" της Φεγγαροντυμένης στον *Κρητικό* του Σολωμού: Το όραμα του ποιητή και το όραμα του ζωγράφου», στον τόμο *Μνήμη Λίνου Πολίτη*, Θεσσαλονίκη, ΑΠΘ, 1988 [ΕΕΦΣΠΘ, Τιμητικός τόμος στη μνήμη Λίνου Πολίτη], σσ. 167-195 (άρθρο).

19. «*Σχολείον των ντελικάτων εραστών*. Μια απρόσμενη συνάντηση του Ρήγα με τον Μότσαρτ», *Μολυβδοκονδυλοπελεκητής* 1 (1989) 37-41 (άρθρο).

20. «*Διονύσιος Σολωμός: Ο Εθνικός μας Ποιητής*. Η πρόσφατη εκδοτική του περιπέτεια», *Μολυβδοκονδυλοπελεκητής* 2 (1990) 279-292 (επιστολή-βιβλιοκρισία).

21. *Διονυσίου Σολωμού, Η Γυναίκα της Ζάχυθος. Όραμα του Διονυσίου Ιερομόναχου εγκάτοικου εις ξωκλήσι Ζακύνθου*. Εισαγωγή, Αναλυτική έκδοση, Σημειώσεις-σχόλια, Ηράκλειο, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, 1991, σελ. 208 (αναλυτική έκδοση και των τριών επεξεργασιών του έργου· βλ. και αρ. 23).

22. «Αντί Προλόγου», στον τόμο *Διονυσίου Σολωμού, Άπαντα. Τόμος τρίτος: Αλληλογραφία*. Επιμέλεια-Μετάφραση-Σημειώσεις Λίνου Πολίτη, Αθήνα, «Ίκαρος», 1991, σσ. 649 (προλογικό σημείωμα, σσ. ζ'-ιβ', τελικός έλεγχος και επιμέλεια της έκδοσης).

23. *Διονυσίου Σολωμός, Η Γυναίκα της Ζάχυθος. Όραμα του Διονυσίου Ιερομόναχου εγκάτοικου εις ξωκλήσι Ζακύνθου*. Εισαγωγή, Κείμενο, Γλωσσάρι Ε. Τσαντσάνογλου, εικόνες Χρ. Μπότσογλου, Αθήνα, «Ωκεανίδα», 1993, σελ. 91 (βιβλιοφιλική έκδοση της πρώτης και, σε επίμετρο, της τρίτης επεξεργασίας του έργου, βλ. και αρ. 21, με νέα, ανεπτυγμένη εισαγωγή: «Ο Μικρός Προφή-

της και ο Μεγάλος Συγγραφέας»).

24. «Το πορτρέτο του Αθ. Χριστόπουλου στην έκδοση των *Λυρικών* του 1833 και η πατρότητα του *Ονείρου*», στον τόμο *Ζητήματα Ιστορίας των Νεοελληνικών Γραμμάτων. Αφιέρωμα στον Κ. Θ. Δημαρά...*, Θεσσαλονίκη, «Παρατηρητής», 1994, σσ. 243-255.

25. «[Διάλογος για τον Σολωμό. Η άλλη όψη για τις θέσεις και την εργασία του Στ. Αλεξίου πάνω στο έργο του Εθνικού ποιητή]», εφ. *Η Καθημερινή*, 13.8.1994, σ. 14 (ο τίτλος είναι της εφημερίδας: επιστολή-βιβλιοκριτικό σημείωμα και απάντηση σε δημοσιογραφική συνέντευξη).

Σημείωση: Αδημοσίευτο παραμένει, ως τώρα, το άρθρο «Κρητικό ιατρικό κείμενο του α' μισού του 17ου αιώνα σε δημώδη γλώσσα» (ανακοίνωση στο Ε' Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο, Άγιος Νικόλαος, 1.10.1981), η προεργασία της έκδοσης του αποσπασματικού κειμένου ενός θεατρικού ρόλου από νεοελληνικό θρησκευτικό δράμα («Μαρτύριον») της ιησουίτικης παραγωγής του Μπαρόκ, μια εργασία με σχολιασμένη παρουσίαση κειμένων του Θεόδωρου Ορφανίδη, που απόκειται στο Αρχείο Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του Τμήματος Φιλολογίας του ΑΠΘ, μια σειρά εκδοτικών και άλλων προεργασιών που αφορούν το σολωμικό έργο, και το υλικό μιας μακρόχρονης παλαιότερης έρευνας για τις πρώτες έντυπες ανθολογίες νεοελληνικής ποίησης.

Όπως διακρίνεται εύκολα στην παραπάνω εργογραφία, η αρχή, η μέση και το «τέλος» των δημοσιευμάτων της Ε. Παχίνη-Τσαντσάνογλου συνδέονται με τα αισθητικά, βιβλιοκριτικά και ερευνητικά ενδιαφέροντα του πρώτου πανεπιστημιακού της δασκάλου, του Λ. Πολίτη (και, αρχικά, με τη μακρόχρονη θητεία του στη διεύθυνση της σύνταξης των *Ελληνικών*), ενώ αρκετά, επίσης, δημοσιεύματά της δείχνουν τη στενή συνεργασία της με τον Γ. Π. Σαββίδη, με τους εκδοτικούς οίκους και τις εκδόσεις που εμφύχωσε ή υποστήριξε εκείνος, και με τα περιοδικά που ίδρυσε ή στήριξε. Αλλά η πρωτοτυπία και η δημιουργικότητα της Ε. Παχίνη-Τσαντσάνογλου δεν φαίνονται μόνον εκεί όπου συνεχίζει, διορθώνει ή βελτιώνει το εκδοτικό και ερμηνευτικό έργο των δύο αυτών κορυφαίων νεοελληνιστών (σολωμική «σύνθεση» του 1833-1834 και «Κρητικός», *Γυναίκα της Ζάκυθος*): η υψηλής ποιότητας παλαιογραφική γνώση και επιδεξιότητα, η σχολαστική αλλά και παιγνιώδης ακρίβεια, η ιδιαίτερη ευφυΐα, η αυξημένη συνδυαστική φαντασία και η έντονη ποιητική ευαισθησία της διακρίνονται ξεκάθαρα στην απόλυτα προσωπική της κριτική ικανότητα για την επιλογή και προβολή των πιο αξιόλογων κειμένων, στην εύστοχη λύση φιλολογικών αινιγμάτων της χειρόγραφης παράδοσης του Χριστόπουλου και του Σολωμού, στην πειστικότητα αντιμετώπιση χρονολογικών, θεματικών και ερμηνευτικών προβλημάτων του Ρήγα, του Χριστόπουλου και του Σολωμού, στις πετυχημένες ή πρωτοποριακές εκδοτικές δοκιμές σε κείμενα της Κρητικής λογοτεχνίας και του Σολωμού, στην επεξεργασία νέων εκδοτικών μεθόδων και στη χάραξη πρωτοποριακών κατευθύνσεων στις σολωμικές σπουδές.

Ακόμη και αν μείνουμε μόνο στις τελευταίες, μπορούμε αναμφίβολα να πούμε πως η δίκαια πολυσυζητημένη, και βραβευμένη με το Α΄ Κρατικό Βραβείο Κριτικής-Δοκιμίου (1983), διδακτορική διατριβή της (που αποκάλυψε μια «κρυμμένη» ως τότε, αλλά επαναστατική ποιητική σύνθεση του Σολωμού, και δημοσίευσε άφογα και παραδειγματικά πέντε από τα οκτώ λυρικά-σατιρικά της μέρη), καθώς και οι εκδόσεις της *Γυναίκας της Ζάχυθος* ή τα μελετήματά της για τη θεματική, εικονοποιητική και συνθετική τεχνική του Σολωμού μάς βάζουν μέσα στο εργαστήρι του συγγραφέα με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Δεν μας παρουσιάζουν απλώς τη φωτογραφία μιας αυτοφίας, ούτε μια φανταστική «αναστύλωση» γεμάτη ψιμμύθια ή φενάκες· αποτελούν μίαν «ξενάγηση μετά οδηγού» στον πολύπλοκο λαβύρινθο της δημιουργικής διαδικασίας, και ο οδηγός είναι ένας πολύπειρος μύστης. Το φιλολογικό χέρι της Ε. Παχίνη-Τσαντσάνογλου είναι ο Βιργίλιος που όλοι χρειαζόμασταν για το σκοτεινό, ως τότε, δάσος των σολωμικών χειρογράφων. Η μέθοδός της και τα ευρήματά της δείχνουν τον δρόμο που πρέπει στο εξής να ακολουθήσει η φιλολογική μελέτη, μακριά από ιμπρεσιονιστικές παρεκκλίσεις και οπισθοδρομήσεις. Και ο δρόμος αυτός ανοίγει, ενδεχομένως, μίαν εντελώς καινούρια εποχή για την εκδοτική και την ερμηνευτική ολόκληρης της νεοελληνικής λογοτεχνίας.

Επομένως, αν ο πρόωρος θάνατός της αποτελεί πλήγμα στο πεδίο το ανθρώπινο και στον χώρο της διδασκαλίας, δεν αποτελεί διόλου —όπως νομίστηκε πρόσφατα— «διπλή απώλεια: και για την επιστήμη μας και για την ποίησή μας». Το αντίθετο συμβαίνει με το έργο της Ελένης Παχίνη-Τσαντσάνογλου: παραμένει πάντα παρόν, ζωντανό και δραστικό στη φιλολογική μας ζωή.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΕΧΑΓΙΟΓΛΟΥ